

Adatok a Dél-bükki Hór-völgy és környékének madárfaunájához

BARTA Zoltán
Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc

ABSTRACT: On the bird-fauna of the Hór-Valley in the South-Bükk. — Avifauna of the strongly controlled preservation area of the Bükk National Park is recorded in the paper. Presence of 74 species is confirmed by author (only the prey birds are missed in the review for reasons of defending these threatened species).

A bükki madárfauna kutatóinak megismeréséhez az Aquila kötetiben találunk támpontul szolgáló adatokat. Elsősorban MAUKS K., VÁSÁRHELYI I., CLAUDE THIBAUT de MAISIRES és SZABÓ L. V. nevét kell megemlíteni. Alkalomszerű megfigyeléseikkel ARADI CS., BANKOVICS A., BÁRSONY GY., FINTHA I., KEVE A., PÁTKAI I., SCHMIDT E., SZEMERE L., VARGA E. újabb értékes adatokkal gyarapították ismereteinket.

Nagyobb lélegzetű, átfogóbb munka a hegységről csak VÁSÁRHELYI-től és THIBAUT-tól jelent meg. Ezek 1940–42 körül íródtak. Más dolgozatok csak egy-egy kisebb terület (Nagy-mező, Bél-kő, Szarvas-kő, Ládi-erdő stb.) madárvilágával foglalkoznak.

VÁSÁRHELYI 1968-ban bekövetkezett halálával a hegység madárfaunájának kutatásában törés következett be. Jegyzeteinek csak töredéke jelent meg, nagyobb részét nem rendezte nyomtatás alá, azok egy része időközben eltűnt, s így a tudomány számára elveszett — ez a törés negyedszázadosnak is vehető. 1974-től a Magyar Madártani Egyesület megalakulásától fogva a Bükk-hegység madártani kutatása újra fellendült. Így kerülhetett sor 1976. VII. 21–31 között az első bükki madártani-természetvédelmi tábor megrendezésére is (továbbiakban „Bükk 76”) a Kis-réten (Hór-völgy).

A Hór-völgy és környezete madárvilágának megismerése azért is fontos számunkra, mivel ez a terület egyike a Bükki Nemzeti Park (BNP) szigorúan védett részeinek. Magam először 1974-ben jártam itt, s ezt követően 45 alkalommal végeztem hosszabb-rövidebb ideig tartó — többnyire egésznapos — megfigyeléseket (hónapok szerinti bontásban: január: 1 nap, február: 3 nap, március: 2 nap, április: 8 nap, május: 9 nap, június: 9 nap, július 11 nap, szeptember: 1 nap, november 1 nap). Megfigyelőútjaimon gyakran elkísért: CSÖRGŐ T., HARANGI I., HORVÁTH R., HORVÁTH I., NYITRAI P., OTT J. Segítő támogatásukért, publikálatlan adataik átengedéséért ez úton mondok köszönetet.

Az alábbiakban a Dél-Bükkben végzett megfigyeléseim adatait közlöm rendszertani sorrendben. A ragadozómadár fajok bemutatását természetvédelmi okok miatt teljesen mellőzöm.

FAUNALISTA

Ixobrychus minutus (L.): Hegyvidéki előfordulása ritkaságszámba megy. 1. juv. példányát OTT J. figyelte meg 1977. V. 20-án a Hosszú-völgy Kis-Ökrös alatti forrásrészén. (A hangokból ítélve több példány tartózkodott ekkor a területen.) Költését tehát megfigyelt fiataljai valószínűsítik. A biotóp jellegzetes *Anlus* – *Salix* – *Utrica* társulás, ahol a tömegesen előforduló nagy csalán (*Urtica dioica*) „nádhelyettesítő” szerepet betöltve adhatott fészkelőhelyet madárfajunk részére.

Ciconia nigra L.: E Magyarországon ma már csak szórványosan fészkelő faj fiatal példányai 1976. nyarán rendszeresen előfordultak a vizsgált területen. 1976. VII. 27-én reggel a Füzér-kő alatt 4 juv. példány szedegette táplálékát a Hór-völgyi út kátyúiban összegyűlt esővízből. A „Bükk 76” során 10 nap alatt összesen 15 alkalommal figyeltük meg egyedeit. Hór-völgy V. 1. 1 db.; Cserépfalu: Perpác V. 23. (Kis-rét felé repült) 1 db. (HARANGI). 1977-ben is több alkalommal észleltük a Hór-völgyben: IV. 18. 1 db. (CSÖRGŐ); V. 17. 3 db. (HARANGI és OTT); V. 18. Füzér-kő 1 ad. (BARTHA és OTT): az ÉK-ről érkező madár hosszasau keringett a Füzér-kő – Szarba-sziklák közötti oldal felett, majd visszafordult érkezési irányába, s eltűnt előlünk a füzéri sziklagerinctől takarva. 1979. III. 29-én Tepepusztánál 3 példányt figyelt meg KISS LÁSZLÓ, a BNP területkezelője. Ezek közül 2 párban mozgott, 1 pedig magában. 1980. VII. 20-án OTT és HORVÁTH R. 2 példányt figyelt meg Perpácnál. Ezen adatok alapján fészkelése (1 párban) valószínűsíthető a körzetben.

Anas platyrhynchos L.: 1979. III. 31-én 10–12 db. tartózkodott a Tebepusztai-tavon (SZITTA TAMÁS). V. 5-én ugyanitt SZITTÁVAL ismét látunk 5 hímét, majd 1980. VII. 20-án OTT és HORVÁTH R. figyelte meg (1 ad., 2 juv.). 1–2 pár költése itt valószínű.

Anas querquedula L.: 1979. II. 31. 1 ad. hím a Tebepusztai-tavon tőkésréccékkel együtt (SZITTA).

Aythya nyroca (GÜLD): 1980. VII. 20., Tebepusztai tó 2 db. (OTT és HORVÁTH R.).

Gallinula chloropus (L.): 1976. VII. 27., Tebepusztai-tó (1 pull., 3 imm.); 1979. V. 5., V. 21. ugyanitt (1–1 ad.). 1980. VII. 20-án (3 ad. 4–5 juv.) OTT és HORVÁTH R. is észlelte. Költése a hegység belső részén figyelemre méltó.

Columba oenas L.: 1974. IV. 27-én a Perpác É-i területén figyeltem meg először (2 átrepülő pár). 1979. II. 24-én Tebepusztánál a Melegvíz-lápai oldal bükköséből szolt. IV. 9-én Odorvárnál É-ről D-nek tartott 1 pár. V. 5-én és 21-én Vécs-verő idős bükkösében szolt (itt 1–2 párban költött).

Apus apus (L.): Irodalmi adatok szerint a Bükkben faodvakban voltak települései. A faj költési helyeit a Déli-bükkben nem ismerjük. Egyik feltételezett telepe a Bocfa-lápa – Gerzsény-lápa – Tászás-omor körzetében lévő tölgyes szálerdőben van. Költési időben itt szinte minden alkalommal észlelhetők egyedei (általában több példányban), míg a hegység más területein ritkán, s csak átrepülőben lehet látni belőlük. A madarak egyes viselkedési formái is fészkelésre utalnak. Gondolok itt arra, hogy a többnyire nagyon csendes mozgó madarak mihelyt beszállnak a feltételezett fészkelési területbe, azonnal adni kezdik erős, vijjogó-sívító hangjukat. Adataink: 1975. V. 24. Perpác, 3 db. (HARANGI és NYITRAI); V. 25. Perpác, 40 db. (HARANGI és NYITRAI); 1976. VII. 23. Kis-rét, 13 db., VII. 25. Kis-rét,

2 db., 1977. V. 19. Bocfa-lápai tölgyes 2 pár, VI. 17. Tászkás-omrom — Gerzsény-lápa 15 db., ugyanitt 1978. VI. 23. 15—20 db. 1979. V. 21. Tászkás-omrom kb. 6 db. (párosával mozogtak). Ezen a napon Tebepusztánál 1 példányt, Oszlánál 2 példányt figyeltem meg. VII. 22. Odorvár 5—8 db. (szemerklő eső, erős ködképződés). 1980. VII. 20. Piliske-hegy 35—40 db. OTT és HORVÁTH R.).

Alcedo atthis (L.): 1976. VII. 29. Kis-rét 1 db. imm. hím. Az adat azért is említésre méltó, mert akkoriban a Hór-patak vize erősen lecsökkent, többször el is tűnt a medréből. A jégmadár számára alkalmas más biotóp vízszint csak 6—7 km-re volt legközelebb.

Dryocopus martius (L.): 1977. VII. 25-én az Odor-hegy középkorú tölgyesében 1 párat figyeltem meg (600 m. s. m.). 1979. III. 4-én Tebepusztához közel a Balla-völgy alsó részén, a bükkös szélében figyeltünk meg HORVÁTH R.-el 1 ad. hím.

Parus ater L.: Mint fészkelő csak az idős, nagy kiterjedésű fenyveseket, vagy ezek közvetlen környékét lakja (pl. Nagy-mező és környete). A vizsgált területen eddig 9 esetben figyeltük meg: 1976. VII. 23-án a Kis-rét D-i bejáratánál, VII. 24-én a rét E-i végében lévő vörösfenyő állományban mozgott 1—1 példány. 1978. VI. 2-án a Füzér-kő ÉNY-i oldalán lévő lucosban 3 db. tartózkodott. 1979. IV. 7-én az Oszlai-órház körüli lucokon 1 db., IV. 9-én Füzér-kő lucosában 2—3 db. énekelt, V. 5-én és 21-én a Tebepusztához közeli Osterlam-pihenő, illetve a tebepusztai lucos területén énekelt 1—1 db., VII. 22-én a Hosszú-völgy idős lucosában 1—2 ad. és 11 juv. példányt figyeltem meg. 1980. II. 26-án az Oszlai-órháznál 1 példány. E megfigyelések arra mutatnak, ha csak 1—2 párban is, de költ a területen, főleg a hosszú-völgyi körzetben.

Parus montanus CONRAD: 1975. III. 21-én HARANGI ISTVÁNNAL a Kupán alatt láttunk meg egy, a szárny világos szegése alapján e fajnak beazonosítható példányt. Nagyon szaporán hallatta hangját, mely jellegzetes, a *P. palustris*-től merőben különböző, azzal össze nem téveszthető volt: „tyibü — tyibü — tyibü”-nek visszaadható. Később alkalommal is hallottuk ezt a hangot: Kupántető, Nagy-mező 1976. X.; Kis-rét, Piliske és Mirhónyak között 1977. V. 21.; Füzér-kő 1979. II. 24.

Certhia familiaris L.: 1975. III. 21-i megfigyelést (Kisrét, 1 db.) követően rendszeres jelenlétéről elsősorban a „Bükk 76” alatti befogások során (VII. 21—31.) szereztünk tudomást. Addig míg e fajt 9 példány képviselte a befogott 278 madárból, addig a következő faj (*C. brachydactyla*) egyetlen példányban került elő.

Certhia brachydactyla BREHM: Egyetlen Kis-réti adata 1976. VII. 21-ről való. 1976. VII. 25-én Odorvár oldalában, tölgyes szálerdőben figyeltem meg 1 példányát.

Cinclus cinclus (L.): Hór-völgyi előfordulásáról az első adat Szitta Tamástól származik (1978. XII. 21. 1db.). Ezt követően 1979-ben több itteni előfordulási adata került birtokunkba. Az 1979-es költési idő kezdetén 5 példányát fogtuk meg (IV. 7—8.). Ezek egyike (gyűrűs), a Szinva-völgyből jött le, ahol 1978. V. 2-án fészkekben lett jelölve. 1979. IV. 7—9. közötti felmérésünk alapján a Hór-völgyi állomány 2—3 pár; fészkelésük két esetben bizonyított — 1979. IV. 18-án és V. 5-én egy-egy fészket találtuk (egyikben volt csak eredményes költés). A gyűrűzések szerint egyes példányok más völgyekből települtek át a Hór-völgybe. 1978. VI. 14-én a Szalajka-völgyben pullusként jelölt példány 1979. I. 21-én a Hór-patakon tartózkodott. Ennek

a példánynak 1979. IV. 8-án történt ismételt megkerülése már az áttelepülését is feltételezi. 1979. VII. 22-én kézrekerült immatur példányt 1979. IV. 14-én a Garadna-völgyben jelöltük pullusként.

Monticola saxatilis (L.): 1974. VI. 1-én, 1 párt figyeltünk meg CSÖRGŐVEL a Perpácon. Ekkor minden bizonnyal költött is (élelmet hordó hím). Az ezt követő években nem került elő.

Saxicola torquata (L.): adatai: Kupán-oldal (1977. V. 21.) 1 pár; Oszlai-órház (1977. VI. 5.) 1 pár; a Hosszú-völgyben: a Kis-Ökrös — Tásкас-orum fenyéres irtásán (1976. VII. 26.) 2 hím, 2 tojó, 4–5 juv. A Bocfa-lápa csemetekertjében (1977. V. 19.) 2–3 pár fészkelte (ötös fészkealját kb. 10 napos fiókkal meg is találtam). Tebepusztá (1979. IV. 22.) 1 tojó és (V. 21.) 1 pár.

Saxicola rubetra (L.): 1979. V. 5-én a Gyertyán-völgy erdőszéli tisztásán egy pár tartózkodott.

Phoenicurus phoenicurus (L.): A faj jelenlétére 1979-ig csak 1976. VII. 29-i (Kis-rét, 1 ad. tojó), 1978. VI. 2-i (Füzér-kő, 1 éneklő hím) és VI. 23-i (Szarba-völgy, 1 éneklő hím) előfordulása utalt. 1979. VI. 8-án, kb. egyhetes fiókáit találtam meg a BNP oszlai-kutatóháznál a pincelejáró szellőzőnyílásában. OTT és HORVÁTH R. Tebepusztánál 1980. VII. 20-án 1 példányt figyelt meg.

Loculstella fluviatilis (WOLF): 1976. VII. 21–31. Kis-rét. 1977-ben több helyen is észleltük májusi terepbejárásaink során: 20-án a Kis-Ökrös alatti forrásrétén 3 példány (OTT), 21-én Oszlánál 3 db. (HARANGI), 22-én a Kis-réten 1 db. (BARTA, HARANGI, OTT). A tebepusztai partszakasz rekettyefüzesében (1978. VI. 2.), majd a Perpác alji Hór-patak bokrain (VI. 23.) egy-egy éneklő hímre észleltem. 1980. VII. 20-án Tebepusztán egy újabb példányát figyelt meg OTT és HORVÁTH R.

Acrocephalus palustris (BECHST.): Ezt a fajt először TÖMÖSVÁRI TIBOR figyelt meg a „Bükk 76” során VII. 28-án (29-én egy példányát sikerült meggyűrűznünk.) 1977. VI. 17-én SCHMIDT EGON hívta fel a figyelmünket egy éneklő hímre, a Hosszú-völgy — Gerzsényi-lápa elágazásánál lévő csalánosban.

Silvia borin (BODD.): Egyetlen előfordulási adatom: 1976. VII. 24-én a Kis-rét vörösfenyőállományában 1 példány rovarászott.

Phylloscopus trochilus (L.): Ritka voltára HORVÁTH L. (1975) hívta fel a figyelmet. Költésidőre eső egyetlen általam ismert előfordulása 1976. VII. 27. Kis-rét (1 db.). Ritkaságát példázza, míg a *P. collybita*-ból a „Bükk 76” során 14 példányt, *P. sibilatrix*-ből 10 példányt fogtunk be, addig ez a faj egyetlen példányban került elő. Megfigyelési területen a költési időben többször nem észleltem. Átvonulóként rendszeresen megjelenik a területen, így észleltem 1979. IV. 15-én a Kút-hegy oldalában.

Regulus regulus (L.): A hegység nagyobb kiterjedésű, idősebb lucosaiban szórványosan költ. 1975. III. 21-én megfigyeltem a Kupán-tető, tölgyesében egy tojót valamint a Hosszú-völgy idős lucosában egy hímre és egy tojót, IV. 17-én a Hór-patak Kupán alji szakaszán egy tojót amint a fiatal lombos fákon rovarászott. Költésidőben 1977. V. 19-én került meg egy példány (éneklő hím) mely a Kis-rét É-i végéből Bocfa-lápara felnyúló keskeny szurdokvölgy mentén szórványosan álló 50–80 éves lucfenyők alkotta sávban mozgott. 1979. III. 4-én a Balla-völgy és a Csúnya-völgy elágazásánál idős hegyi juhar zuzmóval borított ágain 1 példány, IV. 7–9. között az Oszlai-órház körüli lucfenyőkön mozgott 1 példány.

Regulus ignicapillus (TEMM.): Egyetlen előfordulási adata ismert: 1979. IV. 9. Kis-rét, berkenyebokron 1 rovarászó példány.

Muscicapa striata (PALL.): Megfigyeléseim szerint nem túl gyakori, elsősorban a lakott területek környékén fordul elő. 1977. V. 19-én 1 példány a hosszú-völgyi erdőszélnél tartózkodott. VI. 23-án a Hór-völgy Perpác alatti részén mozgó pár viselkedése fészkelésükre utalt. 1978. VI. 2-án Kis-rétnél figyeltem meg példányt útszéli gyertyán csúcsán.

Muscicapa parva BECHST.: 1976. VII. 23-án Kis-réten került meg először, VII. 24-én CSÖRGŐ ismét megfigyelte egy példányát (ugyanazt?). 1978. VI. 2-án Odorvár és Kis-rét között akadtam rá éneke alapján 1 ad. hímre (gyertyános állományban). Ez az egyed VI. 23-án is itt tartózkodott.

Motacilla cinerea TUNST.: 1976. VII. 26-án Kis-rétnél figyeltünk meg egy párat. Ezzel szemben 1977. IV. 8-án Odorvár körzetében szintén egy párat. 1977. V. 18-án Kis-rétnél egy tojót, V. 19-én ugyanitt egy öreg tojót és fiatalokat, V. 21-én Kis-rét alatt egy öreg hímét láttunk. V. 19-én Odorvárnál 6–8 példány (ad. és juv.) tartózkodott az útmentén (NYITRAI P.). 1978. VI. 2-án Oszlától Füzér-kőig 2–4 példányt figyeltem meg, VI. 23-án pedig Oszlánál mozgott 1–2 ad. hím és 1 juv. Ezek az adatok azt mutatják, hogy 2–3 párban költ itt a területen. 1979. IV. 8-án 5 tojásos fészkeliját találtuk Oszlánál (sziklafalon 1,5 m. magasan), melyen kotlott a tojót. V. 5-én Füzér-kőnél találtuk meg újabb fészket 2 tojással, mely a vizirigó fészektől csak 1 méter távolságra volt.

Prunella modularis (L.): Költését a Bükkben először SZABÓ L. V. mutatta ki 1959. VI. 21-én a fennsíkon. Költésidőben többször megfigyeltük, így 1979. V. 5-én Oszlánál 1 példányt (BARTHA és SZITTA).

Lanius excubitor L.: Egy-egy példányát figyeltem meg 1979. II. 24-én a Melegvíz-lápnál és III. 4-én a Vécs-verő aljában.

Emberiza cia L.: Bükk-hegységi költését eddig csak két helyen bizonyították: Bél-kő (SZABÓ L. V.: 1959., 1980., SZITTA T.: 1980.), Szarvas-kő ARADI CS.: 1972). 1975. IV. 27-én Oszlánál HARANGI ISTVÁNNAL figyeltem meg egy öreg hímét. 1977. V. 22-én a perpáci bányánál OTT JOZSEFFEL szintén egy adult hímét. 1979. I. 29-én a Perpác aljában 3 ad. hím tartózkodott (BARTHA, HOVÁTH I., és HORVÁTH R.), V. 10-én Odorváron SZITTA figyelt meg egy ad. hímét és egy tojót. A bajszos sármány ezen költési időből származó megfigyelései Perpácra való fészkelésére utalnak.

A megfelelő élettérben általánosan elterjedtnek mondható költő fajok az alábbiak: *Columba palmbus* L., *Streptopelia turtur* (L.), *Cuculus canorus* L., *Upupa epops* L., *Jynx torquilla* L., *Picus viridis* L., *Dendrocopos maior* (L.), *Garrulus glandarius* (L.), *Parus maior* L., *P. caeruleus* L., *P. palustris* L., *Aegithalos caudatus* L., *Sitta europea* L., *Hirundo rustica* L., *Delichon urbica* (L.), *Oriolus oriolus* (L.), *Troglodytes troglodytes* (L.), *Turdus philomelos* BREHM, *T. merula* L., *Phoenicurus ochruros* (GM.), *Sylvia atricapilla* (L.), *S. nisoria* (BECHST.), *S. curruca* (L.), *Phylloscopus collybita* (VICILL.), *P. sibilatrix* (BECHST.), *Muscicapa albicollis* TEMM., *Anthus trivialis* (L.), *Motacilla alba* L., *Lanius collurio* L., *Strunus vulgaris* L., *Passer montanus* (L.), *Coccothraustes coccothraustes* (L.), *Chloris chloris* (L.), *Carduelis carduelis* (L.), *C. cannabina* (L.), *Serinus serinus* (L.), *Fringilla coelebs* L., *Emberiza citrinella* L.

A Bükk-hegység területén eddig előkerült 142 madárfajból a Hór-völgy és környékén is ismeretesek száma – a ragadozómadár fajokat nem számítva – eddig 74.

IRODALOM: ARADI, CS. (1975): Bajszos sármány (*Emberiza cia*) fészkelése Szarvaskón. (Aquila 80—81:295). — HORVÁTH, L. (1975): A fitiszfűzike (*Phylloscopus trochilus*) biológiája Magyarországon. (Aquila 80—81:73—79). — MAUKS, K. (1942): A borsodi Bükk-hegység sarlósfecskéi (Aquila 46—49:457—458). — SZABÓ, L. V. (1962): Bajszos sármány fészkelése a Bükkben. (Aquila 67—68:235—237). — SZABÓ, L. V. (1962): A szürkebegy fészkelése a Bükk-hegységben. (Aquila 67—68:233). — SZIJJ, J. (1957): Ökológiai és állatföldrajzi tanulmányok a Kárpát-medence fakuszféléin. (Aquila 63—64:119—114). — VARGA, K. (1925): Madárvonulási adatok Magyarországról (Aquila 30—31:179—237).

Érkezett: 1980. XII. 20.

BARTA Zoltán
Bakonyi Természettudományi Múzeum
H-8420 ZIRC
Rákóczi tér 1.